

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Історичний факультет
Кафедра політології та філософії

Дипломна робота
магістра

з теми: **«ТЕХНОЛОГІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ СУЧАСНИХ
ВИБОРЧИХ КАМПАНІЙ В УКРАЇНІ»**

Виконав: студент II курсу
Р1-М20 групи
спеціальності 052 Політологія
Хмелянчишин Володимир Олегович

Керівник:
Маркітантов В. Ю., кандидат політичних
наук, доцент, доцент кафедри політології та
філософії

Рецензент:

Кам'янець-Подільський – 2021 року

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ ПОЛІТИЧНІЙ НАУЦІ	8
1.1. Суть, основні ознаки та структура політичних технологій	8
1.2. Виборчі технології як різновид політичних технологій	15
РОЗДІЛ 2. КЛАСИФІКАЦІЇ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ	23
2.1. Основні типології електоральних технологій в сучасній політичній науці	23
2.2. «Білі», «сірі» та «чорні» виборчі технології	31
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА ЗАСТОСУВАННЯ ВИБОРЧИХ ТЕХНОЛОГІЙ В СУЧАСНІЙ УКРАЇНІ	43
3.1. Досвід застосування виборчих технологій на початкових етапах технологізації виборчого процесу в Україні	43
3.2. Практика застосування електоральних технологій під час виборчих кампаній 2014-2019 років	66
ВИСНОВКИ	82
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ	89

ВСТУП

Виборчі технології, без сумніву, є надважливою складовою політичного процесу, оскільки від них значною мірою залежить перемога та потрапляння до інститутів державної влади або місцевого самоврядування тих чи інших політичних акторів, які змагаються за отримання мандату. Саме від знання та ефективного застосування виборчих технологій залежить вірогідність успішної реалізації передвиборчої кампанії. В свою чергу це потребує значного наукового обґрунтування, ретельного планування та моніторингу рівня результативності технологічного залучення.

Характерною властивістю вітчизняного виборчого процесу було постійно змінюване електоральне законодавство, що ускладнювало проведення виборів, а прогалини у ньому дозволяли застосовувати «чорні» технології.

Кожний черговий цикл виборчого процесу характеризується впровадженням нових або вдосконаленням уже апробованих виборчих технологій. Це викликає не лише поживлення інтересу серед дослідників та експертів але й серед виборців, які прагнуть розібратися у тонкощах процедури формування інститутів представницької влади. Разом із тим, навіть попри ухвалення Верховною Радою у 2020 році Виборчого кодексу, реформування виборчої системи України далеко ще не завершено. Відповідно, в перспективі будуть з'являтися нові та вдосконалюватися уже існуючі виборчі технології.

Тривалий час на теренах України використовувались, хоча й різною ефективністю, практично однакові виборчі технології й прийоми, сформувалась певна сукупність засобів їх втілення. Проте уже 2019 рік засвідчив небувалий до цього часу виборчий процес, коли президентські та парламентські перегони закінчилися несподіваними результатами не лише для значної частини українських громадян але й для вітчизняного експертного та наукового середовища. Питомою вагою цих результатів стали саме виборчі технології.

Сьогодні все більше політичних акторів прагнуть використовувати нові виборчі технології з метою покращення своїх результатів. Проте, відкриття нових можливостей та удосконалення методів впливу на електорат часто може супроводжуватись й непередбачуваними ризиками, що актуалізує досліджуване питання.

Об'єктом дослідження є практика застосування виборчих технологій у вітчизняному електоральному процесі.

Предметом дослідження є особливості застосування електоральних технологій під час виборчих кампаній 2014-2019 років.

Мета дослідження полягає у аналізі особливостей застосування виборчих технологій під час президентської та парламентської кампаній в Україні 2019 року.

Для досягнення означеної мети дослідження були визначені наступні **завдання**:

- проаналізувати основні концептуальні підходи дослідження політичних та виборчих технологій в сучасній політичній науці;
- з'ясувати сутність поняття «виборчі технології» та на основі існуючих визначень сформулювати власне;
- охарактеризувати основні різновиди виборчих технологій;
- визначити особливості та характерні ознаки виборчих технологій, що практикувалися у вітчизняних виборчих кампаніях;
- на основі аналізу вітчизняних виборів 2014-2019 років визначити особливості застосовуваних виборчих технологій та їх ефективність;

Методи дослідження. Методологічним інструментарієм кваліфікаційної роботи були визначені такі фундаментальні дослідницькі засади як об'єктивність, системність та цілісність. Крім того нами було застосовано загальнонаукові та спеціальні методи, серед яких варто відзначити наступні: аналізу та синтезу, діалектичний, історичний, порівняння, системний та структурно-функціональний.

Методи аналізу та синтезу дали можливість з'ясувати сутність поняття «виборчі технології», визначити критерії класифікацій виборчих технологій, визначити специфіку та рівень ефективності їх застосування під час виборчого процесу 2019 року.

Діалектичний метод дозволив прослідкувати динаміку становлення та розвитку виборчих технологій у вітчизняному електоральному процесі.

Історичний метод застосовувався для дослідження становлення та практики застосування виборчих технологій під час основних етапів розвитку виборчого процесу в Україні.

Порівняльний метод дозволив співставити поняття «політичні технології» та «виборчі технології», визначити особливості останніх під час виборів 2019 року.

Використання системного методу дало можливість вивчити вплив і взаємодія виборчих технологій у вітчизняному виборчому процесі. Відповідно до системного методу виборчі технології є різновидом політичних технологій і одночасно включають інші види технологій (інформаційні, адміністративні тощо).

Наукова новизна дослідження полягає у:

1. Уточнено концептуальні підходи до визначення поняття та суті виборчих технологій в сучасній політичній науці, що дозволило сформулювати власне визначення поняття «виборчі технології». Під виборчими технологіями ми пропонуємо розглядати систему розроблених або спонтанних методів, спрямованих на забезпечення перемоги певного кандидата або виборчого об'єднання чи іншого запланованого результату на виборах.

2. Розвинуто запропоновану у вітчизняній науковій літературі періодизацію розвитку виборчих технологій в Україні. Так, нами було запропоновано наступні етапи розвитку виборчих технологій в Україні:

- 1989-1998 рр. – початковий період, що характеризувався відсутністю досвіду, значною кількістю помилок та початком технологізації виборчого процесу;
- 1999-2004 рр. – період інтенсивної технологізації виборчого процесу, посилення ролі адмінресурсу, «чорного» піару та інформаційних технологій;
- 2006-2012 рр. – період постійного вдосконалення та модифікації існуючих виборчих технологій, а також прямої залежності результатів від наявних технологічних ресурсів;
- 2014-2019 рр. – період пов'язаний зі зменшенням впливу традиційних технологій, у тому числі й брудних, піаром на темі АТО та війни, перетворенням соціальних мереж на найвизначальніший майданчик політичного піару та вирішальний чинник політичного успіху у виборчих змаганнях;
- з 2020 р. – початок нового етапу, що пов'язаний із ухваленням Верховною Радою України Виборчого Кодексу України, що, безумовно, вплине на технологічну складову вітчизняного виборчого процесу.

Теоретичне та практичне значення. Отримані під час дослідження відомості та висновки дають можливість глибшого пізнання сучасних вітчизняних електоральних процесів, зокрема у технологічному вимірі, що має важливе значення для подальшого вдосконалення технологічної складової виборчого процесу сучасної України.

Матеріали дослідження можуть бути використані у подальших наукових дослідженнях вітчизняних електоральних процесів, аналізі виборчих технологій, що застосовуються під час виборчої кампанії, а також напрацюванні рекомендацій щодо вдосконалення технологічної складової виборчого процесу.

До того ж відомості роботи можна використовувати при написанні узагальнюючих праць, підручників, навчальних та навчально-методичних

посібників, а також при підготовці та викладанні навчальних курсів з виборчого процесу, електоральної політології, виборчих технологій тощо.

Апробація результатів дослідження. Результати дипломної роботи були апробовані на студентській науковій конференції (Кам'янець-Подільський, жовтень 2021 р.). Тема доповіді: «Досвід застосування виборчих технологій у електоральних кампаніях України».

Публікації. Результати роботи представлені у статті «Досвід застосування виборчих технологій у електоральних кампаніях України», поданій до друку у збірник наукових праць студентів історичного факультету «Філософ і я».

Структура дипломної роботи. Дипломна робота складається зі вступу, трьох розділів, шести підрозділів, висновків та списку використаних джерел та літератури. Обсяг основної частини тексту становить 88 сторінок. Список використаних джерел налічує 86 позиції.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження показало, що політика є однією зі сфер, де широко відбувається технологізація, а політичні технології є невід'ємною складовою політичної організації суспільства. Вони становлять сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату та включають у себе як засоби досягнення швидкого локального короткотривалого результату (тактику) так й отримання глибинного, глобального, тривалого ефекту (стратегію). Від типу застосовуваних технологій значною мірою залежить ступінь розвитку політичної підсистеми суспільства.

Виборчі технології є одним з різновидів політичних технологій. Будучи частиною політичних технологій вони мають власну предметну сферу – виборчий процес, що включає в себе не лише період виборчих кампаній, а й передвиборний період.

Технологізація виборчого процесу передбачає поділ його на послідовно здійснювані дії, розроблені на основі даних різних наук, з метою ефективного досягнення поставлених політичних цілей. Під виборчими технологіями ми пропонуємо розглядати систему розроблених або спонтанних методів, спрямованих на забезпечення перемоги певного кандидата або виборчого об'єднання чи іншого запланованого результату на виборах.

Під час виборчої кампанії електоральні технології спираються на фінансові, часові, організаційні, матеріально-технічні, людські, інформаційні та адміністративні ресурси. Від них власне й залежить ефективність застосовуваних технологій. Для перемоги у виборчій кампанії необхідним є не лише детальний аналіз власних ресурсів, але й ресурсів суперників, а також їх правильний розподіл.

Ефективність застосування виборчих технологій також залежить від взаємопов'язаних чинників, основними серед яких є: врахування соціально-економічної та політичної ситуації в окрузі; відповідність застосованих технологій інтересам і потребам виборців; коректність у підборі цільової

електоральної групи; наявність необхідного ресурсного забезпечення для проведення виборчої кампанії; рівень професійності та спрацьованості команди, яка забезпечує виборчу кампанію суб'єкта виборчого процесу; харизматичність політичного лідера або кандидата на обрані посади; врахування особливостей виборчого законодавства та типу виборчої системи; ідеологічне спрямування стратегії і тактики виборчої кампанії; рівень політичної культури виборців.

У сучасній політичній науці існує значна кількість типологій виборчих технологій, в основу яких покладено різні критерії та засади. Найпоширенішими серед цих критеріями є: ресурси, способи впливу, кількості суб'єктів, функції політичної влади, значення, сфера застосування, тип комунікації, хронологія застосування, характер інформаційного впливу, оптимальність, відповідність законодавству та етичним нормам тощо.

Зважаючи на те, що головною метою політтехнолога є перемога його кандидата чи не за будь яку ціну, найбільш популярною серед науковців є класифікація виборчих технологій залежно від рівня їх відповідності пануючим у суспільстві законодавству та етичним нормам. Відповідно до цього критерію, усі виборчі технології поділяють на «білі» («легальні»), «сірі» («нелегітимні») та «чорні» («нелегальні»). При цьому, акцентується увага на тому, що межі ними досить невиразні, що дозволяє, залежно від випадку та специфіки їх застосування, класифікувати одні й ті ж технології як «білі», «сірі» або «чорні».

До «білих» виборчих технологій належить весь інструментарій донесення інформації до електорату, що відповідає національному законодавству та морально-етичним нормам суспільства. Це насамперед: передвиборча агітація, розклеювання інформаційних листівок та плакатів, реклама в ЗМІ, прес-конференції, масові акції, зустрічі з виборцями, публічні виступи та політичні дебати, розповсюдження програм політичних сил, забезпечення інтересів кандидата у день виборів тощо.

«Чорними» називають виборчі технології, застосування яких передбачає порушення чинного законодавства держави. До них зараховують: застосування адмінресурсу, підкуп агітаторів та виборців, різноманітні маніпуляції, залякування, «чорний PR», поширення компрометуючих матеріалів, нейролінгвістичне програмування, наклепи на політичних конкурентів, фальсифікацію відомостей або їх поширення та багато інших.

«Сіримі» вважають технології, які не передбачають прямого порушення законодавства, але при цьому суперечать нормам суспільної моралі та традиційним способам ведення політичної боротьби, зокрема й виборчої кампанії. До них прийнято зараховувати: замовчування фактів, тенденційний підбір фактів, поширення напівправдивої інформації, маніпулювання, замовну соціологію, кандидатів-двійників, «передчасну агітацію», агітацію за допомогою благодійницької діяльності, обіцянки виборцям, виборчу інженерію тощо.

У вітчизняній науці за початкову точку відліку демократичних виборів в Україні прийнято вважати 1989-1990 роки, а перші прояви виборчих технологій пов'язують з першими відносно вільними виборами до Ради народних депутатів СРСР у 1989 році. На той час вони були дивним поєднанням західних запозичень та вітчизняних «аматорських» імпровізацій.

Розвиток виборчих технологій в Україні до 2014 року пройшов три ключових етапи:

1989-1998 рр. – початковий період, що характеризувався відсутністю досвіду, значною кількістю помилок та початком технологізації виборчого процесу. Під час нього відчутно проявилась низька політична культура вітчизняного виборця, який виявився дуже вразливим щодо діяльності політтехнологів. До того ж, під кінець етапу розпочинається активна діяльність виборчих штабів, що характеризувалася залученням політичних консультантів та застосуванням широкої палітри виборчих технологій. Найбільш поширеним у виборчому процесі засобом масової інформації стає

телебачення, що значно покращує комунікацію між електоратом та основними політичними акторами;

1999-2004 рр. – період інтенсивної технологізації виборчого процесу, посилення ролі адмінресурсу, «чорного» піару та інформаційних технологій. Для нього характерним було масштабне використання брудних технологій та маніпулювання, у тому числі й з соціологічними даними. Адміністративний ресурс перетворюється чи не на найвизначальніший чинник виборчої боротьби. На телеканалах та інформаційних ресурсах з'являються «темники». Здійснюється ставка на розкол суспільства. До того ж президентські вибори 2004 року додають значне іміджеве протистояння та безпрецедентне використання інтернет-мережі;

2006-2012 рр. – період постійного вдосконалення та модифікації існуючих виборчих технологій, а також прямої залежності результатів від наявних технологічних ресурсів. Він характеризувався відсутністю централізованого адміністративного ресурсу, значним використанням «чорного» піару, повномасштабним застосуванням маніпуляцій та антиреклами, значним поширенням підкупу та «мережевого маркетингу».

Досить дієвим та ефективним виявилась безпосередня робота з електоратом: зустрічі кандидатів з виборцями, телефонні обдзвони, кампанії «від дверей до дверей» тощо.

ЗМІ перетворюються з важливого на доступний канал політичної комунікації, що спричинило відчутне зростання ролі політичної реклами. Інтернет перетворюється на один з головних каналів поширення виборчих технологій, які почали віртуалізуватися. Наприкінці цього періоду почали широко використовувати YouTube та вдаватися до використання блогів або інтернет-сторінок. Значно посилюється іміджева складова виборчих кампаній, яка посуває у вагомості інші технології.

Наступний етап – 2014-2019 рр. – період пов'язаний зі зменшенням впливу традиційних технологій, у тому числі й брудних, піаром на темі АТО та війни, перетворенням соціальних мереж на найвизначальніший майданчик

політичного піару вирішальним чинник політичного успіху у виборчих змаганнях.

Президентські та парламентські вибори 2014 року особливо вирізнялися від попередніх, оскільки були зумовлені Революцією Гідності, втечею президента В. Януковича, анексією Криму, окупацією частин Донецької та Луганської областей, бойовими діями на Сході України. Відповідно усі політичні сили усіяко намагалися спекулювати на питаннях війни, миру, безпеки та реформування країни.

Під час президентської кампанії широко використовували білборди, плакати, газети та намети, й значно менше організовували мітинги, проводили кампанії «від дверей до дверей» та залучали соціальні медіа. Ця кампанія вважається найменш брудною щодо використання у ній елементів «чорного піару», адміністративного ресурсу, насильства та обману.

Парламентські вибори 2014 року засвідчили тенденцію щодо зменшення впливу адміністративного ресурсу, збільшення рівня конкурентності, розширення доступу громадян до інформації, а також зменшення впливу «брудних» та маніпулятивних технологій.

Разом з тим Майдан та бойові дії в Донецькій та Луганській областях спричинили виникнення нового різновиду піару – піару на темі АТО, що проявився у появі «кандидатів-фронтовиків» та «кандидатів-волонтерів».

Під час виборчої кампанії політичними силами було застосовано усі традиційні технології, хоча найголовнішою визначають вдалу телевізійну картинку та медійний образ політиків-претендентів на депутатські мандати. Основні меседжі передвиборчих програм політичних сил, як і під час президентських виборів, ґрунтувались на питаннях щодо завершення війни, народної люстрації та здійсненні системних реформ.

Президентська кампанія 2019 року засвідчила факт перетворення соціальних мереж на найвизначальніший майданчик політичного піару. Традиційна система комунікації та ставка на «мелькання» в телевізорі більше не давали очікуваних результатів. Не зважаючи на це відбувалась

повномасштабна агітаційна робота, що охоплювала всі сегменти – від політичної реклами у ЗМІ до вуличних зустрічей. Найбільше про кандидатів виборці дізнавалися з білбордів, сітілайтів та банерів.

Проте, вже другий тур засвідчив значне посилення присутності опонентів у політичній рекламі в ЗМІ та інтернеті. А от «чорний PR» здійснювався анонімно або від імені третіх осіб.

Вибори до Верховної Ради України 2019 року стали фактично продовженням президентської виборчої кампанії. Рівень опанування соціальними медіа став вирішальним фактором політичного успіху під час виборчих кампаній 2019 року. Відбувається значне, поширення політичної реклами у соціальних мережах, зокрема у Facebook. Новинкою цих виборів стало активне використання додатку Instagram, використання якого стало головним фактором успіху. І команда В. Зеленського довела ефективність подачі політичної інформації в легкому жанрі, на противагу часто складним та об'ємним дописам.

Виборча кампанія 2019 року позначилась також й значним використанням брудних технологій: «чорного» піару, маніпулювання, зокрема й результатами соціологічних опитувань, підкупу виборців, особливо у мажоритарних округах. З'являється також й нова технологія – дублювання бренду суб'єкта висування, що насамперед було пов'язано з «Слугою народу».

З 2020 року, на наше переконання, починається новий етап, що пов'язаний із ухваленням Верховною Радою України в кін. 2019 року Виборчого Кодексу України, що, безумовно, вплине на технологічну складову вітчизняного виборчого процесу.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ І ЛІТЕРАТУРИ

1. Агитация с привлечением «известных людей». URL : <http://www.politictime.ru/potis-718-1.html> (дата звернення 23.08.2021)
2. Алхасов М. Современные избирательные технологии: сущность и этнокультурные особенности применения; на примере Республики Кабардино-Балкария : дис. ... канд. соц. наук : 09.00.11. Ростов на Дону, 2000 177 с. URL : <http://www.dslib.net/soc-filosofia/sovremennye-izbiratelnye-tehnologii-suwnost-i-jetnokulturnye-osobennosti.html> (дата звернення 04.02.2021)
3. Афанасьєва М. Виборча інженерія в Україні : монографія. Одеса : Юридична література, 2014. 384 с. URL : http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/1521/Monograph_Afanasyeva%20MV.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 02.10.2021).
4. Афанасьєва М. Виборча інженерія в Україні: теоретико-методологічні засади та конституційно-правове забезпечення : автореф. дис. ... доктора юрид. наук : 12.00.02. Одеса, 2015. 35 с. URL : <http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/750/%d0%90%d1%84%d0%b0%d0%bd%d0%b0%d1%81%d1%8c%d0%b5%d0%b2%d0%b0%20%d0%b0%d0%b2%d1%82%d0%be%d1%80%d0%b5%d1%84%d0%b5%d1%80%d0%b0%d1%82.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 02.10.2021).
5. Афанасьєва М. Конституційно-правове забезпечення виборчих технологій в Україні: автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12.00.02 «конституційне право». Одеса, 2014. 20 с.
6. Бискер М. Политико-правовые особенности современных технологий избирательных кампаний : автореф. дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 Москва, 2004. URL : <http://cheloveknauka.com/politiko-pravovye-osobennosti-sovremennyh-tehnologiy-izbiratelnyh-kampaniy> (дата звернення 12.04.2021).

7. Бублий Н. Настройка выбора: как манипулируют избирателем – расследование Фокуса. *Фокус*. 05 октября 2009. URL : <https://focus.ua/politics/495732-kompanii-razryvayut-kontrakty-s-nevestkoy-kernesa-poshutivshey-o-banderovcah-na-fone-kremlya> (дата звернення 08.08.2021).

8. Бучин М. Адміністративний ресурс як невід’ємний елемент виборчої практики сучасної України. *Політична наука в Україні: стан і перспективи: матеріали всеукраїнської наукової конференції* (Львів, 10-11 травня 2007 року) / укл. Поліщук М., Скочиляс Л., Угрин Л. Львів : ЦПД, 2008. 308 с. URL : <http://postua.info/buchyn.htm> (дата звернення 06.03.2021).

9. Бучин М. Ресурси виборчої кампанії та особливості їх використання в Україні : монографія. Львів : ЛІСВ, 2009. 231 с.

10. Варій М. Основи політико-психологічних передвиборних і виборчих технологій URL : http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/ppp/2008_8/02%20-%20Variy.htm (дата звернення 10.06.2021)

11. Виборчі технології в електоральному процесі України. URL : https://pidru4niki.com/1044032055286/politologiya/viborchi_tehnologiyi_elektora_lnomu_protsezi_ukrayini (дата звернення 04.11.2020).

12. Виборчі технології: сутність та різновиди. URL : http://pidruchniki.com/1339061355285/politologiya/viborchi_tehnologiyi_sutnist_riznovidi (дата звернення 02.11.2020).

13. Видрін Д. Політика: історія, технологія, екзистенція. К. : Либідь, 2001. 432 с.

14. Джабасов А. Политические технологии в региональных избирательных кампаниях : дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02. Москва, 2000. 158 с. URL : <https://www.dissercat.com/content/politicheskie-tekhnologii-v-regionalnykh-izbiratelnykh-kampaniyakh> (дата звернення 09.03.2021).

15. Дмитришин Ю. Застосування «брудних технологій» у політичній рекламі під час виборчої кампанії 2006 року. *Наукові записки*. Том 69.

Політичні науки. 2007. С. 65-68. URL : http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/6742/Dmytryshyn_Zastosuvannya_brudnykh_tekhnolohiy.pdf?sequence=1&isAllowed=y (дата звернення 28.09.2021).

16. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад. : Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін. ; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. К. : НАДУ, 2010. 820 с.

17. Жиган Д. Політико-правові засади застосування політичних технологій у виборчому процесі : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси». Київ, 2016. 188 с.

18. Заноз Н. Вибори-2019. Позитивні тренди виборчої кампанії на користь Україні. *Радіо Свобода*. 11 квітня 2019. URL : <https://www.radiosvoboda.org/a/29874420.html> (дата звернення 10.10.2021).

19. Затонский С. Политические технологи избирательного процесса в условиях вызовов политической стабильности современной России : дис. ... канд. полит. наук: 23.00.02. Пятигорск, 2014. 150 с.

20. Звіт за результатами спостереження ОПОРИ на позачергових виборах народних депутатів України 21 липня 2019 року: Тенденції липня та попередні висновки кампанії. *ОПОРА*. URL : <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/19028-zvit-za-rezultatami-sposterezhennia-opori-na-pozachergovikh-viborakh-narodnikh-deputativ-ukrayini-21-lipnia-2019-roku-tendentsiyi-lipnia-ta-poperedni-visnovki-kampaniyi> (дата звернення 11.09.2021).

21. Звіт щодо ймовірного використання бюджетних ресурсів у агітаційних цілях (червень 2019 р.). *ОПОРА*. URL : <https://www.oporaua.org/report/vybory/parlamentski-vybory/parlamentski-vybory-2019/18820-zvit-shchodo-imovirnogo-vikoristannia-biudzhetnikh-resursiv-u-agitatsiynikh-tsilyakh> (дата звернення 11.09.2021).

22. Золотарьова Я. Історія виборів: скільки рекордів поставила президентська кампанія 2019 року? *ОПОРА*. 27 травня 2021. URL :

https://www.oporaua.org/article/vybory/election_history/vybory_prezydenta_2019
(дата звернення 10.10.2021).

23. Избирательная агитация на улице. URL :
<http://www.politictime.ru/potis-719-1.html> (дата звернення 01.10.2021).

24. Кобржицький В., Романюк О. «Двійник» як виборча технологія в Україні: особливості, діяєвість, перспективи. *Вісник НАДУ при Президентові України (Серія “Політичні науки”)*. 2016. № 1(80). С. 35-40. URL :
<http://visnyk.academy.gov.ua/pages/dop/60/files/137614f7-b140-4954-8fa0-af6f9d1a1c0d.pdf> (дата звернення 20.10.2021).

25. Колесников О. Еволюція виборчих технологій у контексті демократичного процесу в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2011. №2 (21). С. 56-64. https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/2011_2_Visnik_Cvk.pdf (дата звернення 13.06.2021).

26. Колесніков О. Перспективи застосування адресних технологій електронної комунікації в Україні. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2009. №2-3 (16-17). С. 83-88. URL : https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/2009_2_Visnik_Cvk.pdf (дата звернення 13.06.2021).

27. Колесніков О. Роль інформаційних технологій в українських виборчих кампаніях 2002-2006 років. *Вісник Центральної виборчої комісії*. 2007. №2 (8). С. 68-75. URL : https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/06/2007_2_Visnik_Cvk.pdf (дата звернення 13.06.2021).

28. Колесников О. Стратегії позиціонування політичних партій на парламентських виборах 2012 року в Україні. *Вісник центральної виборчої комісії*. 2013. № 3. С. 44-50. URL : https://cvk.gov.ua/wp-content/uploads/2020/05/2013_3_visnik_title.cvk_.pdf (дата звернення 13.06.2021).

29. Колодій А. Позачергові президентські й парламентські вибори 2014 року в Україні: особливості та наслідки. *Вибори-2014: Чи втілені вимоги Євромайдану?* К. :Фонд «Демократичні ініціативи» ім. Ілька Кучеріва, 2015. С. 4-19. URL :

<https://dif.org.ua/uploads/pdf/8656681785a25a4ff46f458.83073634.pdf> (дата звернення 28.08.2021).

30. Кормич А., Кормич Л. Специфіка виборчого процесу та особливості формування електорального простору сучасної України. *Актуальні проблеми політики : зб. наук. пр. / редкол.: С.В. Ківалов (голов. ред.), Л.І. Кормич (заст. голов. ред.), Ю.П. Аленін [та ін.] ; НУ ОЮА. Одеса : Фенікс, 2013. Вип. 48. С. 23-29.*

31. Королько В. Прередвиборна комунікаційно-агітаційна кампанія: політичний феномен, структура, функції. *Соціологія, теорія, методи, маркетинг.* 2002. № 1. С. 80-100.

32. Короткий оксфордський політичний словник / пер. з англ. ; за ред. І. Малкіна, А. Макмілана. К. : Вид-во Соломії Павличко “Основи”, 2005. 789 с.

33. Кочубей Л. Виборчі технології : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів. Київ : Український центр політичного менеджменту, 2008. 332 с.

34. Кочубей Л. Виборчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України). К. : ТОВ Видавництво «Юридична думка», 2006. 280 с.

35. Кочубей Л. Виборчі технології у ході виборів президента України – 2004 року: Уроки «Помаранчевої революції» *Сучасна українська політика. Політики і політологи про неї.* К., 2005. Вип. 7. С. 215-220. <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/59677/30-Kochubeu.pdf?sequence=1> (звернення 20.04.2021).

36. Кочубей Л. Особливості виборчих технологій у виборчій кампанії до Верховної Ради України 2012 року. *Український інформаційний центр.* 2013. Ч. 2. С. 92-98.

37. Купцов А. Выборы в Украине в контексте теории и практики политического маркетинга. *Социология: теория, методы, маркетинг.* 2003. № 1. С. 125-136.

38. Куценко Є. «Виборчі технології» як наукова категорія: сутність і класифікації. *Наукові записки Інституту політичних і етнонаціональних досліджень ім. І.Ф. Кураса НАН України*. 2013. Вип. 1. С. 387-403. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzipiend_2013_1_29 (дата звернення 15.06.2021).

39. Майдан Моніторинг: вибори 2012. *ГО Інформаційний центр «Майдан Моніторинг»*. Харків, 2013. 76 с. URL : <https://maidan.org.ua/wpcontent/uploads/2013/01/MM-Election-2012-2.pdf> (дата звернення: 11.10.2021).

40. Малкин Е., Сучков Е. Политические технологи. [2-е стер. изд.]. М. : Русская панорама, 2008. 608 с.

41. Мальцева Н. Грязные избирательные технологии. Мифы и реальность М. : Издательство: ОАО «Типография «Новости», 2003. 208 с.

42. Малышевский Н. Технология и организация выборов. Минск : Харвест, 2003. 128 с.

43. Манько Н. Избирательные технологии в российском политическом процессе : Дис. ... канд. полит. наук : 23.00.02 Москва, 2006 173 с. <http://www.dslib.net/polit-instituty/izbiratelnye-tehnologii-v-rossijskom-politicheskom-processe.html> (дата звернення 12.04.2021).

44. Маркітантов В. Особливості формування іміджу політичного лідера: сучасні українські реалії. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка : збірник за підсумками звітної наукової конференції викладачів, докторантів і аспірантів : у 3-х томах*. Кам'янець-Подільський : Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2021. Вип. 20. Т.1. С. 42-43.

45. Мартинюк О. Маніпулятивні аспекти політичної реклами під час парламентських виборів 2012 року в Україні. URL : <https://naub.oa.edu.ua/2013/manipulyatyvni-aspekty-politychnoji-reklamy-pid-chas-parlamentskyh-vyboriv-2012-roku-v-ukrajini/> (дата звернення 04.07.2021).

46. Мемократія: як користувачі Facebook, Instsgram та VK вплинули на склад нової Ради. *Інтерньюз Україна*. URL : <https://internews.ua/opportunity/memocracy> (дата звернення 04.10.2021).

47. Мілан Л. Кандидати-гречкосії: голос українців знову намагаються купити задешево. *Тиждень.ua*. URL: <https://m.tyzhden.ua/Politics/60020> (дата звернення: 25.09.2021).

48. Мокан В. Ефективність виборчих технологій у сучасному електоральному процесі : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02: політичні інститути і процеси. К., 2010. 19 с. URL : http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:_KQUkRIgtdQJ:www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe%3FC21COM%3D2%26I21DBN%3DARD%26P21DBN%3DARD%26Z21ID%3D%26Image_file_name%3DDOC/2010/10MVISER.zip%26IMAGE_FILE_DOWNLOAD%3D1+&cd=2&hl=ru&ct=clnk&gl=ua (дата звернення 09.12.2020).

49. Моторнюк Т. Виборчі технології у сучасному електоральному процесі України: рецепція досвіду США : автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02. Чернівці, 2014. 22 с.

50. На виборах-2012 технології підкупу вперше дали збій. Відродження. 19 листопада 2012. URL : https://www.irf.ua/na_viborakh2012_tekhnologii_pidkupu_vpershe_dali_z_biy/ (дата звернення 22.09.2021)

51. Никитин А. Концептуальные основы избирательных технологий в современной России : автореф. дис. канд. полит. наук : спец. 23.00.02 «политические институты, процессы и технологии». Саратов, 2012. 25 с.

52. Организация массовых публичных акций: митинги, демонстрации, забастовки, пикеты, хепенинги и перформансы. URL : <http://www.politictime.ru/potis-721-1.html> (дата звернення 01.10.2021).

53. Пилипенко Г. Класифікація деструктивних виборчих технологій. *Вісник СевНТУ*. 2009. 100. С. 131-136. URL :

<https://lib.sevsu.ru/xmlui/bitstream/handle/123456789/2288/100-27.pdf?sequence=1&isAllowed=y> (дата звернення 27.08.2021).

54. Подвинцев О. «Черный PR» на выборах : мифы, реалии, методы противодействия. СПб., 2010. 47 с. <https://docplayer.com/27515837-Chernyy-pr-na-vyborah.html> (дата звернення 03.09.2021).

55. Політична енциклопедія / редкол.: Ю. Левенець (голова), Ю. Шаповал (заст. голови) та ін. К. : Парламентське видавництво, 2011. 808 с.

56. Політологічний енциклопедичний словник / упорядник В.П. Горбатенко; за ред. Ю.С. Шемчушенка, В.Д. Бабкіна, В.П. Горбатенка. 2-ге вид., доп. і перероб. К. : Генеза, 2004. 736 с.

57. Політичний портрет України №25. Вибори-2002: післямова. URL : <https://dif.org.ua/uploads/pdf/6699046755981c54f4e14e2.90186438.pdf> (дата звернення 11.08.2021).

58. Політологія / [за ред. О. В. Бабкіної, В. П. Горбатенка]. К. : Видавничий центр «Академія», 2001. 528 с.

59. Політологія / за ред. А.Ф. Колодій. К., 2003. Кн. 1. Політика і суспільство. 233 с.

60. Поліщук І. Виборчі технології лідерів президентської кампанії – 2010 в Україні. URL : www.nbu.gov.ua/.../2010.../10piokvu.pdf (дата звернення 10.02.2021).

61. Поліщук І. Виборчі технології: сутність та різновиди. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2015. № 4 (27). С. 109. https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/14571/1/Polishchuk_106-112.pdf (дата звернення 10.02.2021).

62. Поліщук І. Моторнюк І. Поняття «виборчі технології»: основні концептуальні підходи. *Вісник Національної юридичної академії України імені Ярослава Мудрого*. 2011. № 7. С. 189-200. URL :

http://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/3548/1/Polishchuk_189.pdf (дата звернення 10.02.2021).

63. Поліщук О. Виборчі технології в Україні: специфіка застосування та головні тенденції : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси». Харків, 2018. 248 с. URL : http://hnpu.edu.ua/sites/default/files/files/2019/02/dis_Polishchuk.pdf (дата звернення 11.02.2021).

64. Поліщук О. Еволюція виборчих технологій в електоральних кампаніях України // Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». 2017. № 2 (33). С. 234-245. URL : <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/109800> (дата звернення 14.08.2021).

65. Поліщук О. Історія поняття «політичні технології». *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. 2016. № 1 (28). С. 186-195. URL : <http://fil.nlu.edu.ua/article/view/64044> (дата звернення 10.02.2021).

66. Полуэктов В. Полевые и манипулятивные технологии : настольная книга менеджера избирательных кампаний ; Институт избирательных технологий. М., 2001. URL: <http://rudocs.exdat.com/docs/index-416990.html> (дата звернення 04.09.2021).

67. Про вибори народних депутатів України : Закон України від 23.07.2020. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4061-17#Text> (дата звернення 09.08.2021).

68. Розік М. Мобілізаційний потенціал інноваційних форм і практик участі громадян у парламентських електоральних процесах 1998-2019 рр. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2020. Випуск 28. С. 182-189. URL : http://www.fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/28_2020/26.pdf (дата звернення 09.08.2021).

69. Розік М. Мобілізаційні чинники електоральної участі громадян України на парламентських виборах 1998-2019 рр. : дис. ... канд. політ. наук : спец. 23.00.02 «політичні інститути та процеси». Луцьк, 2020. 246 с. URL :

https://lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2020/12/dis_rozik.pdf (дата звернення 08.09.2021)

70. Розік М. Особливості застосування електоральних технологій на парламентських виборах 2014 р. в Україні. *Вісник Львівського університету. Серія філос.-політолог. студії*. 2017. Випуск 10. С. 168-174. URL : http://fps-visnyk.lnu.lviv.ua/archive/10_2017/27.pdf (дата звернення 08.09.2021).

71. Рубан А. Ефективність виборчих технологій. *Політичний менеджмент*. 2011. № 1. С.103-111.

72. Рябов С. Політологія : словник понять і термінів. 2-ге вид., переробл. і допов. К. : Видавничий дім «КМ Академія», 2011. 256 с.

73. Ситіков О. Чорний PR: брудні виборчі технології. *Кримська світлиця*. 28.11.2003. № 48. URL : <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=1491> (дата звернення 17.07.2021).

74. Ситіков О. Чорний PR: брудні виборчі технології. *Кримська світлиця*. 05.12.2003. № 49. URL : <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=1513>(дата звернення 17.07.2021).

75. Ситіков О. Чорний PR: брудні виборчі технології. *Кримська світлиця*. 12.12.2003. № 50. URL : <http://svitlytsia.crimea.ua/?section=article&artID=1522>(дата звернення 17.07.2021).

76. Ситіков О. Чорний PR: брудні виборчі технології. *Кримська світлиця*. 19.12.2003. № 51. URL : <http://svitlytsia.crimea.ua/index.php?section=article&artID=1560> (дата звернення 17.07.2021).

77. Соловьев А. Политология: политическая теория, политические технологии : учебник для студентов вузов. М. : Аспект Пресс, 2006. 559 с. URL : http://yanko.lib.ru/books/politologiya/politology-solovyev-2006-a.htm#_Тoc185404536 (дата звернення 26.05.2021).

78. Стоякін В. «Чорні», «білі» та «сірі» політичні технології. *День*. 2001. №162. URL : <http://day.kyiv.ua/uk/article/podrobici/chorni-bili-ta-siri-politichni-tehnologiyi> (дата звернення 13.07.2021)

79. Технология проведения агитационной кампании «от двери к двери» URL : <http://vybory.ru/kampanii/door.php3> (дата звернення 23.08.2021)

80. Томенко М. Законодавча, виконавча та судова влади України до і після виборів 2002 року. *Універсум*. 2002. № 9-10. С. 5-11.

81. Томенко М. Інститут президентства в Україні: правові засади та політична перспектива. *Придніпровський науковий вісник*. 1998. №1. С. 73–76.

82. Україна. Позачергові вибори Президента 25 травня 2014 р. *Остаточний звіт місії спостереження за виборами ОБСЄ/БДПЛ*. Варшава, 2014. 44 с. URL : <https://www.osce.org/files/f/documents/e/b/120961.pdf> (дата звернення 19.08.2021).

83. Шведа Ю., Лесечко І. Деструктивні виборчі технології в українській виборчій практиці. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія: Політологія, Соціологія, Філософія*. 2010. Вип. 15. С. 117-120.

84. Шведа Ю. Диференційні виборчі технології. URL : <http://yuriy-shveda.com.ua/es/communication/schoolelections/440-differencijni.html> (дата звернення 03.09.2021)

85. Шелестов О. Теоретичні засади дослідження виборчих технологій в електоральному процесі України та проблеми їх ефективності *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2006. №50. С. 792-798.

86. Шкурат І. Становлення та розвиток політичних виборів в Україні (управлінський аспект): автореф. дис. ... канд. наук з державного управління: 25.00.01. К., 2002. 21 с. URL : http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/Avtoreferat/259d141c-ca90-40b4-a70f-d444dfa67cba.pdf (дата звернення 09.02.2021).

87. Юрченко Є. Еволюція виборчих технологій у сучасному політичному процесі : автореф. дис... канд. політ. наук: 23.00.02. К., 2008. 32 с.

88. Яковлєва Н. Політтехнологічні аспекти президентських виборів в Україні. ВІСНИК НТУУ «КПІ». Політологія. Соціологія. Право. 2018. Вип. 4 (40). С. 75-80. URL : <http://visnyk-ppsp.kpi.ua/article/view/194241/194355> (дата звернення 07.09.2021).

89. Ященко А. Черновецький – ідеальна технологія проти Тимошенко? УНІАН. Інформаційне агентство. URL : <https://www.unian.ua/politics/119830-chernovetskiy-idealna-tehnologiya-proti-timoshenko.html> (дата звернення 23.08.2021).